

«Довгими щирими сими словами до людей промовлятиму я»

ЧАСТИНА ПЕРША

Геній тендітної незламності (продовження)

- Лесі Українці 150: невідомі факти змусять вас подивитися на письменницю по-новому
- Документальний фільм «Леся Українка».
- Унікальний запис спогадів Ізидори Косач-Борисової, сестри Лесі Українки.
- Чоловіки і жінки – усі кохання Лесі Українки.
- Леся Українка в Болгарії - 1 червня 1894 - 1 липня 1895.
- По місцях перебування Лесі Українки в Одесі.

Лесі Українці 150: невідомі факти змусять вас подивитися на письменницю по-новому

<https://www.radiosvoboda.org/a/lesia-ukrainka-150-rokiv-nevidomi-fakty/31120122.html>

25 лютого 1871 року в Новоград-Волинському народилася Лариса Косач, яка увійшла в історію під псевдонімом Леся Українка. Саме вона стала однією з центральних постатей української культури та піднесла її до європейського рівня. Але світове значення творчості письменниці довго применшували, а образ спотворювали. Чи була Леся Українка «слабосилою, хворою дівчиною» та «другом пролетарів», як ставилася до Маркса, чи була атеїсткою, які мала стосунки із Ольгою Кобилянською, чому називала російське підданство «національним нещастям» та як боролася із російським імперським колоніалізмом? Радіо Свобода підготувало невідомі факти про письменницю, які змусять подивитися на неї по-новому.

Протистояла російському імперському колоніалізму

Леся Українка вважала, що ««братні народи» просто сусіди», які не мають спільних інтересів і їхнє майбутнє – жити окремо.

Письменниці було часто нестерпно повертатися із поїздок Європою в Російську імперію, в «се тюремне життя». Через цензурний та жандармський нагляд Лариса Косач навіть думала зректися російського громадянства й отримати австрійське: «Готова б хоч в абіссінське (Ефіопська імперія – ред) горожанство перейти, аби не бути російською підданою, бо підданства того зовсім не вважаю ні за яку національну ознаку (скоріше за національне нещастя)». Леся Українка писала, що Відень був так само чужий їй, як і Петербург. Громадянство вона так ніколи

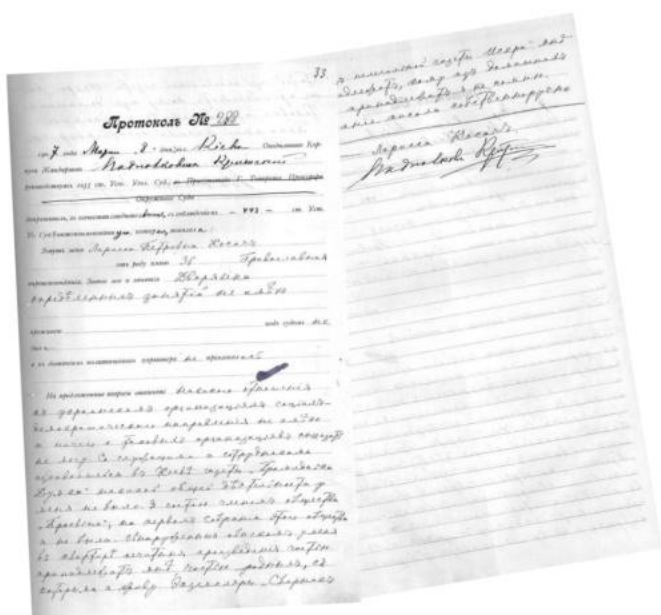

Фото із фондів Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України

і не змінила.

В січні 1907 року Лесю Українку, її сестру Ольгу та інших українських діячів без жодної формальної причини арештували. Письменниця разом із сестрою потрапила до камери, де сидів Борис Грінченко. Він пригостив їх домашнім молоком та котлетами. Протримавши ніч, Лесю та Ольгу відпустили.

Леся Українка жорстко критикувала Володимира Винниченка, коли його російськомовні переклади творів почали масово з'являтися у видавництвах: «Двоязичність його

Протокол допиту Лариси Косач під час арешту в 1907 році.
ЦДІАК

літературної діяльності [...] здається мені тепер (в момент гострого ставлення нашої справи) принципіально шкідливою».

За життя не вважали найкращою жінкою-письменницею

Сучасники дорікали Лесі Українці, що та писала багато драм на ранньохристиянські та античні теми, і вимагали більше творів про українську історію. Але насправді, коли Леся Українка писала про Грецію, завойовану

Римом, то під Грецією мала на увазі Україну, а в драмі «Вавилонський полон» говорила про поневолений український народ, який мусить пройти випробування й вистояти. Леся Українка брала історичне тло, але говорила про свій час.

Більшість сучасників цього не розуміли, говорить літературознавиця Віра Агеєва та додає, що так письменниця також створювала підвалини для входження української культури в європейську: «Леся Українка – найпоплідніше, напяму, без російського посередника, під'єднала нашу культуру до двох засадничих, ціннісних моделей європейської цивілізації – християнства й античності».

Письменниця одна із перших почала виводити українську літературу за межі побутових тем, які часто обмежувалися селом. Критикувала за це твори визнаних тоді Панаса Мирного й Івана Нечуя-Левицького.

Леся Українка (Лариса Косач-Квітка). Єгипет, 1910 рік

Багато подорожувала європейськими столицями

Лікуючись та подорожуючи, Леся Українка побувала у багатьох європейських столицях. Наприклад у Відні разом із мамою вона любила за обідом випити пива та почитати німецькі газети, а ввечері відвідати опери Вагнера чи Верді.

Потрапивши до столиці Австрійської імперії в розпал виборів, Леся побачила «кращий світ, вільніший»: «Мені незвичайним був самий факт, що ось-то люди можуть собі зійтись, де хочуть, говорити, як хочуть, змагатися про справи своєї країни».

А у Берліні Леся Українка скуповувалася у модних бутіках та відвідувала вистави популярного тоді драматурга Гауптмана. Вона носила металевий апарат на хворій нозі, тому багато гуляти німецькою столицею не могла. Тому перетворила свою лікарняну палату на бібліотеку, купивши безліч літературних новинок: «я й так вже голову сушу над тим, що мені робити з сею всею літературою: покинути жаль, брати з собою неможливо, – родичі пишуть, щоб нічогосінько не везти, бо – не довеземо».

Таким можливостям Леся Українка завдячувала своєму батьку – юристу Петру Косачу. Він походив із давнього шляхетсько-козацького роду та обіймав високі чиновницькі посади. У 1899 році він отримував близько 2 500 рублів на місяць – величезні кошти на той час.

У родини Косачів були маєтки у Волинській, Чернігівській та Полтавській губерніях та будинок у Києві. Саме Петро Косач спонсорував перші збірки віршів своєї доньки. Через російську цензуру до 1904 року вони видавалися лише в Австрійській імперії – на Галичині.

Петро Косач - батько Лесі Українки (Лариси Косач). Фото 1864 року

Письменниця Олена Пчілка (1849-1930), мати Лесі Українки (Лариси Косач-Квітки)

Матір Лесі Українки – відома письменниця

Олена Пчілка – походила із дрібної шляхти та була дуже впливовою серед української інтелігенції. Її брат – визначний український політичний діяч Михайло Драгоманов – був для Лесі Українки провідником в європейський інтелектуальний світ. Рік, який вона провела в його домі у Софії, – був одним із найкращих у її житті.

Родина Косачів була одним із центрів українського національного руху.

«Слабосила хвора дівчина»

Лариса Косач жила та творила, ігноруючи невиліковну недугу – туберкульоз кісток, а згодом ще й хворобу нирок. Це завдало їй тяжкого болю та змушувало подовгу їздити на курорти, відтягуючи неминуче. Але письменниця обурювалася, коли її вважали за «хвору, слабосилу дівчину».

Саме такий образ закріпився за нею після статті Івана Франка. Він насправді не хотів образити письменницю, а навпаки – ставив її в приклад чоловікам за сміливу та запальну громадянську лірику. «Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі?», – відповідь ображена письменниця через майже 15 років Франкові, з яким мала теплі відносини.

У радянський час значення творчості Лесі Українки нівелювали. Образ «хворої, знесиленої дівчини у вінку» намертво закріпили за письменницею. Так її маргіналізували як жінку та українку.

«Подруга» пролетарів

Просунуту європейську інтелектуалку, яка знала 10 мов, читала іноземні дисертації, вивчала в оригіналі давні літературні пам'ятки та відкидала культурну «місію» Росії, в радянський час перетворили на «народну борчиню» та «друга пролетарів».

Знамениті «Досвітні вогні» – це не передвісник пролетарської революції, а

початок українського національного відродження, говорить літературознавиця

Віра Агеєва, а «люди робочі», – про яких згадує Леся Українка у вірші, не тільки робітники на заводах, а й всі, хто просто працює заради цього.

«Майже всі адресати листів Лесі Українки, які дожили до 1917 року, пішли творити УНР. Наприклад, її найближчі друзі Людмила Старицька-Черняхівська і Іван Стешенко були членами Центральної Ради. Чоловік Климент Квітка став заступником міністра юстиції УНР. Леся Українка також багато й тісно спілкувалася і співпрацювала з Михайлом Грушевським», – зауважує літературознавиця.

Драма «Бояриня», в якій напрому йдеться про українсько-російські стосунки у радянський час довго була забороненою.

У 1930-х роках, коли Лесю Українку більшовики вперто називали другом робітників і ставили їй пам'ятники, її чоловік сидів у ГУЛАГу, наймолодша сестра Ізидора Косач рубала ліс в ОНЕГЛАГу, а близька подруга Людмила Старицька-Черняхівська загинула в телячому вагоні по дорозі на заслання.

В. Журавель. Леся. Темпера. 1971 р.

«Читати» його не можна» – Леся Українка

про «Капітал» Маркса

Леся Українка прихильно ставилася до тодішніх модних серед прогресивної інтелігенції соціально-демократичних рухів, але до жодної партії не входила. Серед її кола було немало марксистів, але в самої письменниці було негативне ставлення до «Капіталу».

«Читати» його не можна, – писала Леся Українка своїй сестрі, – чим далі читаю, тим більше розчаровуюсь: я не бачу тієї «строгой системи», про яку говорять фанатики сеї книжки, бачу багато фактів, чимало дотепних гіпотез і ще більше просто дотепів, але багато зостається для мене темного, невиясненого, недоговореного і в науковій теорії, і в практичних виводах з неї. Ні, видно, се *novum evangelium* (нова євангелія – ред.) все таки потребує більше безпосередньої віри, ніж у мене єсть».

Чи перекладала Леся Українка

Леся Українка. Фото 1901 року

Маніфест комуністичної партії?

У 1901 році Леся Українка передала австромарксисту Миколі Ганкевичу український переклад Маніфесту. У листі до Михайла Павлика писала, що його зробила не вона, а її друзі з Києва: «Я лишила Ганкевичу скільки рукописів моїх товаришів із України». Однак маніпулятивне прочитання іншого листа на цю тему до Івана Франка дозволило в радянський час приписати переклад Маніфесту саме Лесі Українці.

«Вона вважала, що Україна та Росія – це вороги, які ніколи не зможуть порозумітися. Тому текст, який закінчується знаменитим зверненням «Пролетарі всіх країн єднайтеся», Леся Українка також не могла перекладати ще й з огляду на свої переконання», – вважає Віра Агеєва.

Літературознавиця також говорить, що в радянський час Лесі Українці неправдиво приписували переклади українською Максима Горького. У повному зібранні творів радянські літературознавці також накинули письменниці переклад російською драми Гауптмана «Ткачі». За їхньою версією, Леся Українка (Лариса Косач) опублікувала його в журналі «Донская речь» під криптонімом Л.К. Насправді під ним ховалася російська перекладачка Людмила Коломийцева.

Феміністка

Леся Українка з тіткою Олександрою Шимановською. Зелений Гай, 1906 рік

У творах Лесі Українки зазвичай сильна жінка долає слабого, розгубленого чоловіка. Письменниця дала жінкам голос та писала твори із жіночої перспективи: «Леся Українка – не була програмною феміністкою, вона була нею за духом», – говорить літературознавиця Тамара Гундорова.

Межі прийнятного письменниця переступала не тільки в літературі. Перебуваючи у свого дядька Михайла Драгоманова у Софії, Леся Українка разом із кузиною пішли без супроводу чоловіків в театр. На той час для Болгарії це було немислимо і спровокувало великий скандал.

У 1901 році, всупереч волі батьків і суспільним нормам, вона поїхала до Мінська, щоб доглядати за тяжко хворим Сергієм Мержинським, який був марксистським активістом. Два місяці вона провела біля ліжка коханого, і там же, за одну ніч, написала знакову драму «Одержима». Так народилася велика драматургиня.

Після трагедії у Мінську Леся Українка написала ще близько 20 драм, які стали ключовими у її творчості.

Дослідники також стверджують, що немає жодних фактів, які б свідчили про те, що Сергій Мержинський мав роман із Вірою Крижанівською й примушував Лесю Українку писати їй «любовні» листи.

Зліва направо: Ольга Петрівна Косач (Олена Пчілка), Леся Косач (Леся Українка), Сергій Мержинський; на копиці: Ольга Косач, Олександр Петрович Драгоманов, Ізидора Косач. Гадач, 8 липня 1898 рік

Пізніше, не зважаючи на невдоволення родини, Леся Українка жила у громадянському шлюбі з незаможним дрібним чиновником Климентом Квіткою. Він був молодшим за письменницю на дев'ять років і хворів на туберкульоз легень.

«Ще у першій своїй драмі «Блакитна Троянда» Леся Українка нагадує слова її улюбленого Гайне, що тільки хвора людина є справжньою людиною, – говорить Гундорова. – І оскільки Климент Квітка був хворим, то Леся Українка готова була пожертвувати собою. Вона говорила, що її релігія – це релігія жертвування».

Водночас письменниця Оксана Забужко у своїй книзі «Notre Dame d'Ukraine» пише, що союз із Климентом Квіткою обернувся для Лариси Косач катастрофою та «приніс їй цілковитий фінансовий крах, що зрештою й звів її в могилу».

Климент Квітка був талановитим музикознавцем та фольклористом. Як і Леся Українка, він збирав народні пісні. Навіть видав збірник пісень записаних із вуст коханої Лесі.

Змирившись із вибором дочки, мати Лесі Українки вимагала, щоб пара повінчалась у церкві. Тільки після докорів та скандалів, які могли тривати цілі ночі, Леся здалася: «Тяжкі рани, а не власна воля примусять мене скласти зброю», – пояснювала вона. Лише через півтора року Лариса Косач та Климент Квітка нашвидкоруч, без гостей повінчалися у непоказній церкві на околиці Києва. «Слава Богу, все скінчилося», – написала вона матері після церемонії.

Письменниця часто докоряла собі, але пояснювала, що не могла більше наражати на небезпеку Климента. Він працював у Кавказьких судах, де обов'язково вимагали офіційної реєстрації шлюбу.

Климент Квітка (1880–1953) – український музикознавець-фольклорист. Чоловік Лесі Українки. В'язень ГУЛАГу

Леся Українка не була атеїсткою, але шукала свій шлях до Бога

«Лариса Косач відмовлялася вінчатися перш за все тому, що не хотіла чути в церкві те знамените: «Да убоится жена мужа своего»», – говорить літературознавиця Віра Агєєва.

Письменниця виразно розділяла віру, релігію і церкву як інституцію. Вона критично ставилася до православ'я, яке в Російській імперії було одним із стовпів самодержавства. Для неї було чужим сприймати священника, як посередника між Богом, державою і людьми.

Леся Українка постійно дискутувала із собою про релігію. Написала низку драм про перших християн та вважала, що постання церковної ієрархії згубило християнство.

«Леся Українка не була атеїсткою, але шукала свого шляху віри, шукала свого шляху до Бога. Назвати її атеїсткою – найбільша дурниця і несправедливість стосовно неї», – стверджує Агеєва.

Чи були у Лесі Українки лесбійські стосунки із Ольгою Кобилянською?

Переживши смерть коханого Сергія Мержинського, Леся Українка майже одразу пише листа Ользі Кобилянській і говорить, що її найголовніше бажання зараз приїхати до неї в Чернівці. «В Лесі Українки тоді були напади істерики, невротичні випадки. Вона мусила кудись втекти. Саме в Кобилянській хотіла знайти свою споріднену душу», – говорить літературознавиця Тамара Гундорова.

«Хтосічок», «чорненька», «чарівна квітка» – так Леся Українка називала Ольгу Кобилянську. А наприкінці листів завжди малювала «масажні», «гіпнотичні» лінії. Так вона віртуально «розгладжувала», «розтирала», «постукувала» тіло подруги.

➤ Лист Лесі Українки до Ольги Кобилянської відправлений у серпні 1904 року. Наприкінці листа можна розгледіти лінії («паси»). Так Леся Українка віртуально «розгладжувала», «розтирала», «постукувала» тіло подруги. Документ із фондів Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України

➤ У квітні 1901 року Леся Українка таки приїхала до Ольги Кобилянської. Вони жили в одній кімнаті. В цей час Кобилянська мала власна травму: боялася, що її стосунки із поетом Осипом Маковеєм можуть

закінчитися. На цьому тлі між жінками й зароджується особлива дружба, говорить Тамара Гундорова.

«Вони розуміли одна одну з півслова, вони розуміли себе в мовчанні, як згадує про це сама Леся Українка. Вони звіряли одна одній свої найпотаємніші

творчі плани. Я називаю це ідеальною комунікацією. Ці жінки стояли набагато вище за своє оточення і тому водночас почувалися самотніми», – зауважує дослідниця.

Для письменниць їхня близька дружба була способом самотерапії, адже кожна з них мала свою травму: «Я не маю підстав говорити про сексуальні стосунки, – говорить Тамара Гундорова. – Але ці платонічні стосунки теж еротичні насправді. Це називання: «я тебе цілую», «моя дорога», «хтосічок», «обіймаю», «шлю свої паси» – це теж еротика»

Водночас Оксана Забужко говорить, що такий пестливий тип спілкування був характерним для родини Косачів і Леся Українка просто перенесла його у листування із Кобилянською, щоб максимально одомашнити, степлити тон розмови із найближчою подругою й однодумцем: «Це не лесбійський сексуальний дискурс, це дискурс класично-родинний, «домашній», сестринський, [...] і автентично український». Забужко також наголошує, що письменниці так ніколи й не перейшли на «ти».

Поступово стосунки між Лесею Українкою і Ольгою Кобилянською стихли. Протягом 4,5 років вони не писали жодного листа одна одній.

Зберегла голоси легендарних українських кобзарів

Климент Квітка та Леся Українка організували експедиції для пошуку та запису українських кобзарів. Саме письменниця анонімно пожертвувала 300 рублів (величезні кошти на той час) і доручила галицькому етнографу та композитору Філарету Колесі записати кобзарів на фонограф. Це був один із перших винайдених способів звукозапису.

Так, завдяки подружжю Квіток вдалося зберегти голоси легендарних українських кобзарів. Частина записів Климент Квітка та Леся Українка зробили самостійно. Існує навіть запис, на якому наймовірніше співає Леся Українка. Його зробив Климент Квітка.

Останні та найплідніші роки життя у Грузії

Після одруження Лариса Косач та Климент Квітка кочували від одного міста в Грузії до іншого. Чоловік намагався знайти більш оплачувану роботу. Але тяжко хворів і в критичні моменти в перші роки подружнього життя дружина часто доглядала за ним. В одну зиму вона навіть не поїхала на власне лікування до Єгипту.

Разом із подружжям жили ще й названа мати Климента Квітки та її вихованка, за навчання у гімназії якої переважно платила Леся Українка. Через малі заробітки чоловіка, гроші письменниці (близько 8 тисяч рублів, які вона

отримала у спадок) йшли на «латання дір» сімейного бюджету та лікування в Єгипті.

Зліва направо: Маруся Собіневська, Феоктиста Карпова, Климент Квітка, Лариса Косач-Квітка. Кутаїсі, 1911 рік.

Та попри все Леся і Кльоня (як письменниця ніжно називала свого чоловіка) зберегли розуміння і любов: «Либонь не дуже багато подружжів через 5 літ по шлюбі живуть так як ми, се вже скажу «отброся лишню скромность».

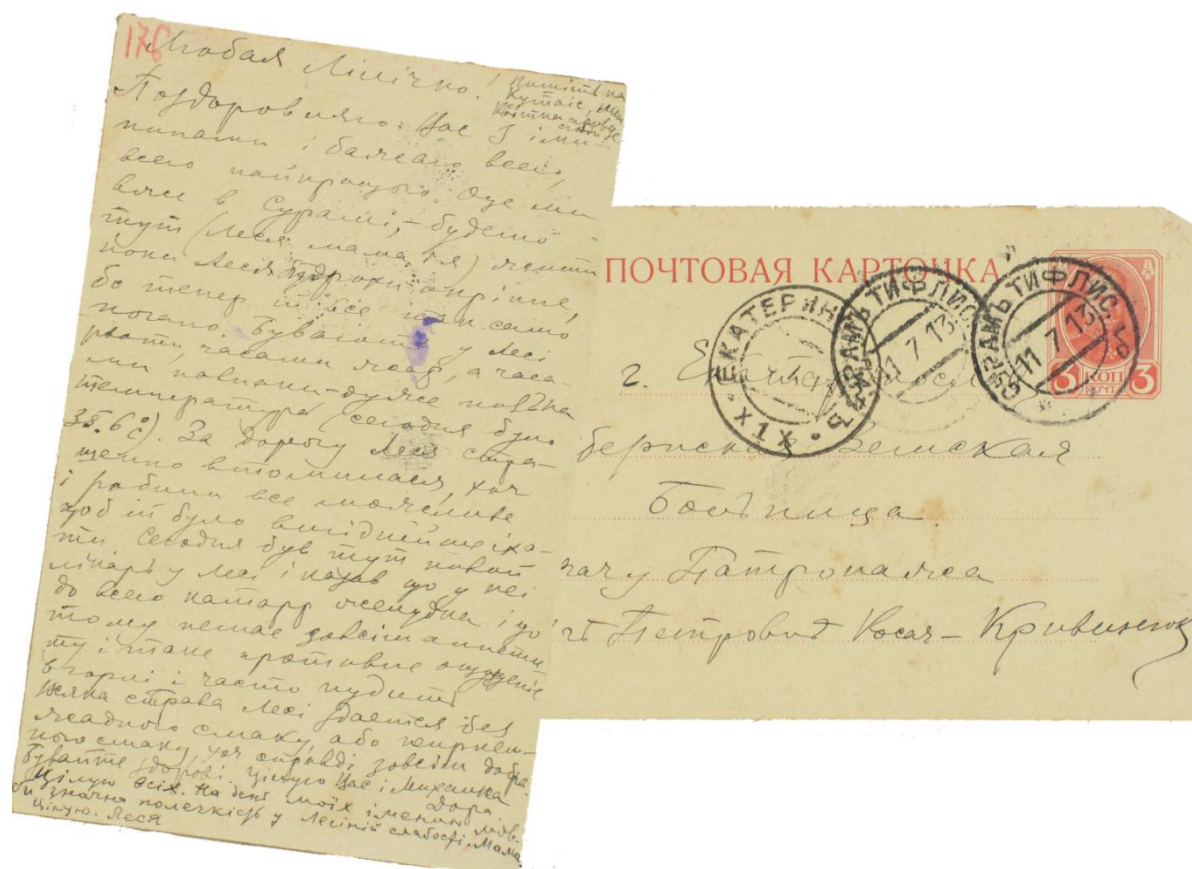
Літературна творчість не приносила грошей. За твори Леся Українка отримувала мізерні гонорари, але і їх мусила вибивати. Проте останнє десятиліття життя у Грузії стали чи не найпліднішими роками її творчості.

Саме у Кутаїсі письменниця за 10 днів створила легендарну «Лісову пісню». Писала «шалено», «з безсонням», «з маніакальним станом душі», до «фізичного виснаження». А невдовзі у містечку Хоні закінчила не менш важливу драму «Камінний господар». Це була перша інтерпретація образу Дон Жуана, яку створила жінка.

В останні роки Леся Українка переважно лежала та не виходила з дому. Їй важко було навіть розчесати волосся. Вона втратила одинадцять кілограмів та доживала у злиднях. Через нестачу грошей, чоловік навіть продавав домашні речі, щоб відбитися від кредиторів.

Влітку 1913 року письменницю перевезли у відносно прохолодне, гірське селище Сурамі. До неї приїхала мати та наймолодша сестра Ізидора. Вона

згадувала, що Леся майже нічого не могла їсти. Їй смакувало тільки морозиво з ожини.

Остання листівка Лесі Українки. Будучи при смерті, письменниця у вітальному повідомленні сестрі з нагоди дня її народження змогла написати лише два слова: «Цілую. Леся». Основний текст написаний її наймолодшою сестрою та матір'ю, які приїхали до Грузії та перевезли Лесю до Сурамі. Через вісім днів після відправлення листівки письменниця померла. Документ із фондів Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України

Леся Українка говорила, що не боялася смерті, але найбільше її лякало впасти в маразм. Але навіть при смерті вона диктувала матері сюжет нової драми.

1 серпня 1913 року Леся Українка померла. Їй було 42 роки.

Документальний фільм «Леся Українка»

<https://www.youtube.com/watch?v=v6mrp1jrGqY>

Унікальний запис спогадів Ізидори Косач-Борисової, сестри Лесі Українки

Ольга Петрівна Косач з дітьми
Ізидорою, Ольгою, Оксаною і Миколою.

<https://www.youtube.com/watch?v=m5CTLDKkva8>

Чоловіки і жінки – усі кохання Лесі Українки

<https://www.bbc.com/ukrainian/features-56185393>

Галина Корба

Ці люди окрилювали її або розбивали їй серце, підтримували або самі потребували її підтримки. Але так чи інакше саме ці люди змушували серце Лесі Українки битися швидше.

Прихильники творчості Лесі Українки не дадуть збрехати - її поезія вся пронизана пристрастю, коханням, драмою та боротьбою.

Такі сильні емоції у творах, попри те, що поетеса виросла в стриманій, шляхетній родині справжніх інтелігентів, можуть свідчити також про те, що пристрасті вирували і в житті письменниці.

Щоправда, глибокого взаємного кохання та гармонії сімейного щастя вона, судячи з усього, так і не пізнала.

"Пан Максим"

Чи справді Максим Славінський, юний літератор, а згодом видатний державний діяч, був першим коханням Лесі Українки, достеменно невідомо.

Але натяки на це є у листах самої Лесі та у спогадах її близьких.

Максим і Леся познайомилися у 1886 році, коли їй було 15 років. Юний студент з родини дрібної шляхти був товаришем старшого брата поетки Михайла Косача. Разом вони входили в літературний гурток "Плеяда".

Разом з Лесею Максим перекладав з німецької поезію Генріха Гейне. Наприкінці 1880-1890-х "пан Максим" часто фігурував в її листах до брата та

навіть до мами - Ольги Косач, відомої за письменницьким псевдонімом Олена Пчілка.

"Такою веселою, бадьорою, життєрадісною, якоюсь окриленою як тоді, коли вона приїхала того року з Києва і розказувала про нових знайомих товаришів, про спільні з ними літературні наміри-плани я, здається, ніколи більше її не бачила", - згадувала пізніше сестра Ольга Косач, з якою Леся була особливо близькою.

У 1892 році Леся Українка присвятила Славінському вірша "Сон літньої ночі". "Кохано в ту ніч обгорнула мене, приснилась мені люба доля прекрасна, приснилось невидане щастя дивне", - писала тоді поетка.

Чи справді ховалося за цими рядками романтичне почуття, важко сказати. Парою Максим і Леся так і не стали.

У нього згодом була сім'я з іншою жінкою, бурхлива політична та дипломатична кар'єра в лавах Української Народної Республіки.

Але доля його склалася трагічно. Після приходу радянської влади він вимушений був ховатися в Празі, де його в 1945 році заарештували. Після тортур 77-річний Славінський помер у Лук'янівській в'язниці в Києві.

Грузин, кинджал та зрада

Молодий, чорнявий студент з Грузії Нестор Гамбарашвілі у 1895 році практично увійшов в родину Косачів. Він винаймав у них одну з п'яти кімнат в їхній квартирі біля київського Ботанічного саду, а паралельно навчав мов численних нащадків Косачів.

Саме так і заприятелював з 24-річною Лесею. Гамбарашвілі, якого в родині Косачів часто називали Гамбаров, допомагав Лесі вчити латину, а вона йому - французьку.

Він часто фігурував у її листах того часу. Леся відзначала його "кротість і терпіння" та не стримувала емоцій, очікуючи його повернення після літніх канікул у 1896-му.

"Гамбарову передай, що я дуже і дуже рада, що він буде у нас, і що сподіваюсь сей рік не менше, а, може, й більше, його експлуатувать", - грайливо написала письменниця сестрі.

Сам Гамбарашвілі у спогадах згадував родину Косачів як "високо культурну, демократичну та сердечну", а стосунки з Лесею Українкою "особливо хорошими та товариськими". Він навіть привіз Лесі з Грузії кинджал на її прохання.

Втім, судячи з усього, почуття Лесі Українки до красеня-грузина або не знайшли відповіді, або ж він пожертвував ними, одружившись з іншою.

Для Лесі Українки це стало ударом, хоч трималася вона гідно.

"Дуже сумно мені те, що ти пишеш про Гамбарова... Привітай його від мене, як побачиш. Скажи, що я часто згадую його, а що я йому не пишу, то се, певно, його не дивує", - написала Леся матері у відповідь на звістку про шлюб Гамбарашвілі восени 1897 року.

В іншому листі вона не без сарказму прокоментувала його вибір: "Попався, жучку, в панську ручку".

Дослідники вважають, що саме під впливом почуттів до Гамбарашвілі Леся Українка написала драматичний твір "Прощання" та "Єврейську мелодію".

"Ти не мій! розлучив нас далекий твій край, і вродлива чужинка забрала!" - йдеться в поезії.

Гамбарашвілі повернувся в Грузію, збудував наукову кар'єру. На могилі Лесі Українки він побував аж за 60 років - в 1958-му.

"Сум і туга давили мені груди, багато миттєвостей нашої дружби спливали й проносились в пам'яті. Було тяжко-тяжко, до сліз, які мимоволі котилися по обличчю", - зізнавався він у своїх спогадах.

Одержима

Літо 1897 року Леся Українка традиційно проводила в Ялті. У теплому кліматі біля моря вона легше переносила свою важку хворобу - туберкульоз кісток.

Тоді ж вона вперше зустріла Сергія Мержинського - молодого, захопленого марксиста з Білорусі. Він також страждав від туберкульозу, тільки легень.

Леся щиро цікавилася його політичними поглядами, але справжній інтерес у неї викликав сам Мержинський. Літературознавець Юрій Лавріненко наголошував, що "зв'язок інтимно-романтичного і, мабуть, платонічного характеру з Сергієм Мержинським даремно інтерпретують як зв'язок політичний".

Між ними зав'язалася дружба, Леся часто захоплено писала про нього в листах, він приїздив в гості до її родини.

"Мержинський був дуже гарним мужчиною і на хворого він не виглядав", - згадувала Аріадна Труш, двоюрідна сестра Лесі Українки, дружина художника Івана Труша.

Втім хвороба його з часом лише посилювалася. У інтимній ліриці Лесі Українки того часу тема кохання незмінно сусідує з тривогою та темою загибелі.

"Все, все покинуть, до тебе поинуть, мій ти єдиний, мій зламаний квіте!
Все, все покинуть, з тобою загинуть, то було б щастя, мій згублений світе!" - писала поетка.

В останні роки життя Мержинському було зовсім зле. Леся постійно пише, що слід знайти гроші і забезпечити йому краще лікування, злиться на його родину, що не може дати йому гідного догляду. Зрештою, вона сама приїздить до Мінська і проводить останні місяці життя Мержинського коло його ліжка.

Саме там, на хвилі емоцій вона за одну ніч пише свою драматичну поему "Одержима".

"Ніхто в світі тепер не може (мені - *Ред.*) допомогти, - описувала Леся свій стан матері незадовго до смерті Мержинського. - Ти не повинна дивитись на сю агонію (вона все ще триває), се не по твоїх нервах, я навіть писать тобі про се не хочу.

Невдовзі після смерті Мержинського Леся з болем давала сердечну пораду сестрі Ользі, що саме налагоджувала власне особисте життя.

"Коли згадую своє життя, то завжди боюсь, коли б хто з вас не повторив моїх помилок. А помилка головна в тім, що багато сили йшло на даремну видержку, на непотрібну терпливість, а серцю давалася воля тоді тільки, як уже було пізно", - писала поетка.

Дослідники вважають, що почуття Лесі до білоруського марксиста не були взаємними. Але, судячи з її листів до рідних, він справді цінував її та потребував її присутності.

"Відноситься він до мене так, наче я з тонкого скла, що можу впасти і зараз же розбитись, - згадувала вона. - Все повторяє: *"Я признаю, что это страшный эгоизм с моей стороны, но я не в состоянии был бы отпустить вас теперь, нет, безусловно, не в состоянии"*.

Роман з Кобилянською?

Письменниця Ольга Кобилянська - культова фігура в українському модернізмі. Як і Леся Українка, може вважатись однією з перших феміністок України.

Вони з Лесею почали активно листуватись наприкінці XIX століття та продовжували листування до самої смерті Лесі Українки.

Ольга Кобилянська стала справжньою подругою для Лесі Українки

"Про якісь особливі стосунки Ольги Кобилянської та Лесі Українки сьогодні знають навіть ті, хто й тексти їхні хіба в школі колись читав. Юрій Андрухович у знаменитому вірші про класиків як "паскудне товариство" припечатав "Леська і Ольга лесбіянки", спародіювавши стиль не так

літературознавчих, як газетних статей", - пише у своєму блозі для BBC News Україна літературознавець Віра Агеєва.

На її думку, листування Лесі Українки та Ольги Кобилянської вражає, зокрема, і лінгвістичними експериментами.

Подруги виробили особливий стиль звертання в третій особі - "хтось біленький" і "хтось чорненький", "хтось" і "хтосічок".

У листах бачимо пов'язану, очевидно, з дуже сильним душевним зворушенням одвертість і розчуленість, зазначає Агеєва.

Завершальне "Хтось когось любить" часто фігурує в листах у різних варіаціях. Водночас подруги охоче обговорюють твори одна одної, підтримують у творчих кризах.

У 1901 році, після смерті Сергія Мержинського, Леся Українка їде в гості саме до Ольги Кобилянської, аби знайти у неї розраду в момент страшної трагедії. Якраз у цей період листування стало особливо інтенсивним і відвертим.

"Кльоня"

З майбутнім чоловіком Климентом Квіткою Леся Українка познайомилася в 1898 році на літературних читаннях у Києві. Йому було 18, а їй - 27. Він був студентом-старшокурсником, а вона вже знаною на всю країну письменницею.

Відтоді вони спілкувались. Квітка, який цікавився фольклором, записував народні пісні з голосу Лесі, а вона всіляко підтримувала його в усіх починаннях.

У листах до рідних Леся пише про Квітку з ніжністю і теплом, називає ласкаво "Квіточкою" або "Кльонею", дуже переймається його здоров'ям, адже він також хворів на туберкульоз.

У 1903 році Леся приїздить до Квітки в Тбілісі, де він працював у суді дрібним клерком. А невдовзі вони по суті стали жити цивільним шлюбом, що на ті часи було нечувано.

Цікаво, що Олена Пчілка обранця доньки недолюблювала. Вважала, що Квітка її забезпеченій та обдарованій доньці не рівня.

На "несправедливо напасливе відношення до Кльоні" з боку матері Леся жалілася навіть сестрі Ользі.

"У мами був неприємно холодний вираз в його присутності, одвертання очей, відповіді крізь зуби, закривання себе газетою або книжкою та інші "симптоми", либонь, добре знайомі тобі, - скаржилася письменниця в листі. - А свого відношення до Кльоні я не зміню, хіба що в напрямі ще більшої прихильності, у всякім разі, не мамині холодні міни можуть нас посварити".

Церковний шлюб вони взяли аж у 1907 році. Суто через тиск родини та службове становище Квітки, яке вимагало офіційного одруження. Без гостей, гучної забави та зайвих церемоній.

Але попри ніжність та увагу одне до одного про пристрасне кохання між Лесею і Квіткою, судячи з усього, не йшлося.

"Лесине замужество було незрозуміло. Квітка моїх літ, він був гарний хлопець, здібний, добре грав на фортепіано. Чи Леся любила його? Воно не випадало на те і повідомлення про її заміжність було несподіванкою. Можна сказати, що Леся виховала його, впливала на нього", - згадувала Аріадна Труш.

Листи Лесі Українки до Квітки - небагатослівні та стримані, переважно про погоду та здоров'я - також контрастують з яскравими, емоційними і дуже відвертими листами до сестри, матері та Ольги Кобилянської.

Сестра Ольга критично писала у спогадах, що Квітка "не належав до людей, що люблять чи вмінють "окриляти" інших, слабкіших в чомусь за них". Вона підозрювала, що саме через нього Леся Українка припинила грати на фортепіано. Леся обожнювала музику, але після операції в дитячому віці, коли їй видалили хворі кістки з руки, гра давалася їй нелегко.

"Він, певно, коли-небудь, при Лесі сказав щось неприємного про недосконалих музик-дилетантів, знеохотив її цим до музики і вона перестала грати. Але це лише мій здогад, може і невірний", - зауважувала Ольга.

Останні роки подружжя прожило в Грузії. Це був непростий період, хвороба Лесі посилювалася, Квітка також часто хворів і страждав від нелюбої роботи в суді. Майже в кожному листі до рідні Леся скаржилась на безгрошів'я.

Коли вона померла, Квітці було лише 33 роки. Він прожив довге життя, став видатним етнографом, пережив сталінські табори у 1934-1936 роках, у 65-річному віці одружився вдруге з піаністкою Галиною Кащеєвою, молодшою від нього на 40 років.

Леся Українка в Болгарії - 1 червня 1894 - 1 липня 1895

<https://www.youtube.com/watch?v=7wTIIYxF4A&feature=youtu.be>

Місцями перебування Лесі Українки в Одесі

https://drive.google.com/file/d/1PUoOo0dMW7HDMdt2I_JUhmIQRpx2Im42/view?usp=sharing

Далі буде!